

EKSAMENSFORSIDE

Skriftlig eksamen med tilsyn

Emnekode: 2107	Emnenavn: Folkedikting og folkekultur	
Dato: 14.12.2016	Tid fra / til: 10.00 – 15.00	Ant. timer: 5
Ansv. faglærer: Sigrid Aksnes Stykket		
Campus: Bø	Fakultet: Fakultet for Allmennfag	
Antall oppgaver: 3	Antall vedlegg: 4	Ant. sider inkl. forside og vedlegg: 11
Tillatte hjelpemidler (jfr. emnebeskrivelse): Ingen		
Opplysninger om vedlegg: Vedlegg 1. "Håkon Borkenskjegg" Vedlegg 2. "Førnesbrunen" Vedlegg 3. "Nøkken som belar" Vedlegg 4 "Näcken borför jungfrun"		
Merknader: Skriv en/ei av de/dei tre oppgavene/oppgåvene. Måform: valgfri/valfri		

Kryss av for type eksamenspapir

Ruter

Linjer

Bokmål

Skriv *en* av oppgavene.

1. Gjør kort greie for sentrale trekk ved eventyrsjangeren. Analyser deretter eventyret «Håkon Borkenskjegg» ut fra en eller flere tilnæringsmåter du ha lært om: historisk, strukturalistisk, psykoanalytisk, feministisk etc. og reflekter over styrke og begrensninger i den/de metoden/-e du velger.
2. Gjør kort greie for *sagn* som folkediktningssjanger. Drøft deretter kildeverdien til historiske sagn med utgangspunkt i vedlagte tekst («Førnesbrunen»)
3. Gjør kort greie for sentrale trekk ved balladesjangeren. Analyser og sammenlign deretter de to vedlagte variantene av A 48 «Nøkken som belar» og «Näcken bortför jungfrun».

Nynorsk

Skriv *ei* av oppgåvene.

1. Gjer kort greie for sentrale trekk ved eventyrsjangeren. Analyser deretter eventyret «Håkon Borkenskjegg» ut frå ein eller fleire tilnæringsmåtar du har lært om: historisk, strukturalistisk, psykoanalytisk, feministisk etc. og reflekter over styrke og avgrensingar i den/dei metoden/metodane du har vel.
2. Gjer kort greie for *segn* som folkediktningssjanger. Drøft deretter kjeldeverdien til historiske segner med utgangspunkt i den vedlagde teksten («Førnesbrunen»)
3. Gjer kort greie for sentrale trekk ved balladesjangeren. Analyser og samanlikne deretter dei to vedlagde variantane av A 48 «Nøkken som belar» og «Näcken bortför jungfrun».

Håken Borkenskjegg

Det var engang en kongsdatter som var så stolt og så kaut at ingen frier var god nok til henne; alle holdt hun for narr og ga hun reisepass, den ene etter den andre. Men enda hun var så stor på det, så kom det alltid friere til gårds, for vakker var hun, det leie trollet.

Så hadde det engang kommet en kongssønn som ville fri til henne igjen, og han hette Håken Borkenskjegg. Men den første natten han var der, ba hun hoffnarren at han skulle skjære ørene av den ene hesten hans og rispe kjeften like opp til ørene på den andre. Da prinsen skulle ut og kjøre den andre dagen, sto kongsdatteren i svalen og så på. «Nei! nå har jeg aldri sett maken heller,» sa hun; «den kvasse nordensnoen som blåser her, har tatt ørene av den ene hesten din, og det har den andre stått og glist av så kjeften har gått helt opp til ørene på den,» og dermed slo hun opp hele latterdøra, løp inn og lot ham kjøre sin vei.

Han reiste hjem, men han tenkte med seg selv at hun skulle nok ha det igjen. Han satte på seg et sort skjegg av lav, dro på en vid skinnkjole og kledde seg ut som en annen tigger; men hos en gullsmed kjøpte han seg en gullrokk, og dermed gikk han avsted og satte seg en morgen utenfor vinduet til kongsdatteren til å file og stelle på gullrokken; for den var ikke riktig ferdig, og det var ingen oppstandere på den heller.

Da så kongsdatteren kom til vinduet om morgenen, lukket hun opp og ropte på ham og spurte om han ville selge gullrokken sin.

«Nei, til fals er den ikke,» sa Håken Borkenskjegg, «men det er det samme, får jeg sove utenfor kammerdøren din i natt, så skal du få den.»

Ja, det syntes kongsdatteren var godt kjøp, og det kunne det ikke være noe fare ved. Hun fikk rokken, og om kvelden la Håken Borkenskjegg seg utenfor kammerdøren hennes. Men da det led utpå natten, kom det slik frost på ham.

«Huttetuttetu! det er så kaldt at —. Slipp meg inn!» sa han.

«Jeg mener du er rent styren,» sa kongsdatteren.

«Å, huttetuttetu, det er så kaldt! Å, slipp meg bare inn!» sa Håken Borkenskjegg.

«Hyss, hyss! ti stille!» sa prinsessen; «får far min høre det er karfolk her, så blir jeg rent ulykkelig.»

«Å huttetuttetu! jeg fryser mest i hjel, la meg bare komme inn og få ligge på gulvet,» sa Håken Borkenskjegg.

Ja, det var ikke annen råd, hun måtte slippe ham inn, og da han var kommet inn, la han seg på gulvet og sov nokså godt.

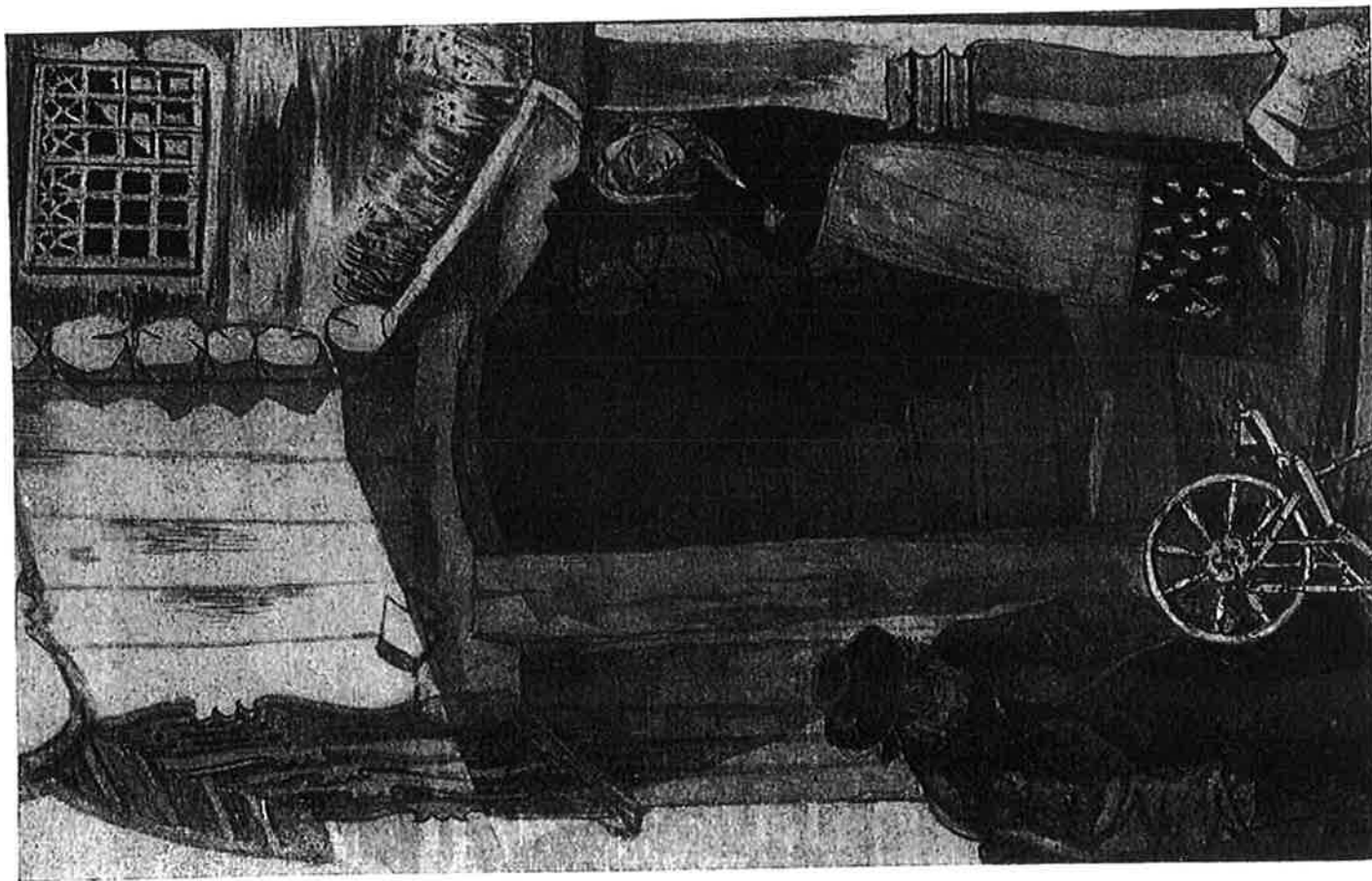
En stund etter kom Håken igjen og hadde med seg oppstandere til rokken, og så satte han seg utenfor vinduet til kongsdatteren igjen og til å file på oppstanderne; for de var heller ikke riktig ferdige. Da hun hørte han filte, lukket hun opp vinduet og spurte hva det var han hadde der.

«Å, det er oppstanderne til den rokken prinsessen kjøpte; for jeg tenkte som så, at siden hun ville ha rokk, så kunne hun vel trenge til oppstandere også,» sa Håken.

«Hva skal du ha for dem da?» spurte kongsdatteren.

De var ikke til fals de heller; men fikk han lov til å ligge på gulvet i kammerset til prinsessen om natten, skulle hun få dem. Ja, det skulle han få lov til, men hun ba ham bare være rolig, og ikke gi seg til å fryse og si huttetu.

Håken Borkenskjegg lovt nok godt, men da det led på natten, tok han på å hutre og fryse og bære seg, og han ba om han ikke fikk lov å legge seg fremfor sengen til prinsessen. Det var ingen råd for det, hun måtte gi ham lov, når ikke kongen skulle få høre

det. Håken Borkenskjegg la seg da på gulvet fremfor sengen til kongsdatteren og sov både godt og vel.

Så varte det en god stund før Håken Borkenskjegg kom igjen, men da hadde han med seg en garnvinde av gull, og den satte han seg til å file på utenfor vinduene til prinsessen om morgenen. Så gikk det like ens. Da prinsessen hørte det, kom hun til vinduet og hilste og spurte hva han skulle ha for den garnvinden. «Den er ikke til fals for penger, men får jeg lov å ligge i kanimerset ditt med hodet på sengestokken i natt, så skal du få den,» sa Håken Borkenskjegg. Ja, det kunne han nok, når han bare ville være rolig og ikke holde slik styr, sa prinsessen, og han lovte han skulle gjøre sitt beste; men da det led utpå natten, tok han på å hukre og fryse, så han hakket tenner.

«Huttetuttetuttetu, det er så kaldt! å la meg få lov å komme opp i senga og varme meg litt!» sa Håken Borkenskjegg.

«Jeg mener du er galen, jeg,» sa kongsdatteren.

«Huttetuttetuttetu, det er så kaldt! å la meg få lov å komme opp i senga! Huttetuttetuttetu!»

«Hyss, hyss! ti stille for guds skyld!» sa kongsdatteren; «får far høre det er karfolk her, så blir jeg rent ulykkelig; jeg tror visst han tar livet av meg med det samme.»

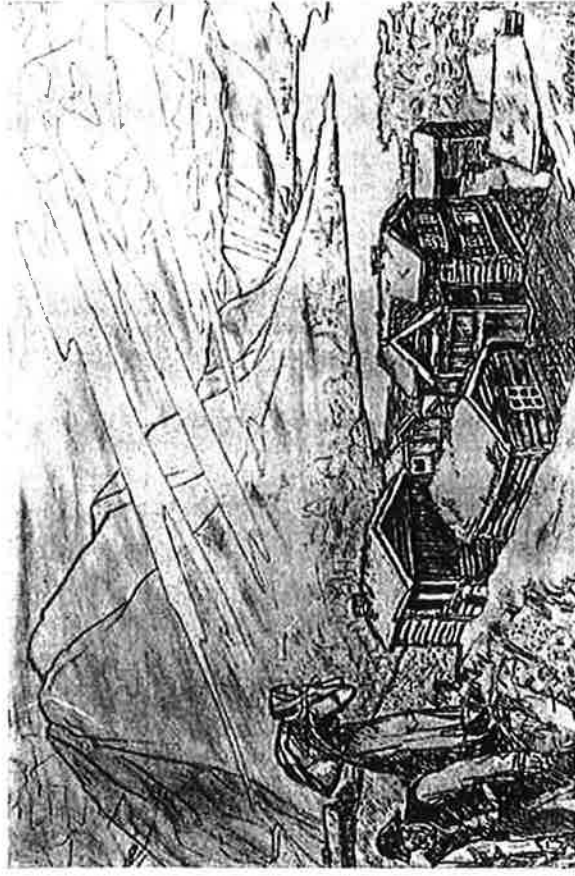
«Huttetuttetuttetu! slipp meg opp i senga!» sa Håken Borkenskjegg og frøs så hele stua ristet.

Det var ikke noen råd for det, hun måtte slippe ham opp sengen, da sov han både godt og vel.

Men en stund etter fikk prinsessen et lite barn, og kongen ble så vill at han nær hadde gjort ende både på henne og barnet. Da det led om litt, kom Håken Borkenskjegg ranglende dit en gang, som av en hendelse, og satt ute i kjøkkenet liksom en annen fattigmann.

Så kom kongsdatteren ut og fikk se ham: «Å gud bære meg for ulykke du har voldt!» sa hun, «far min er ferdig til å fly i flint, så vill er han; la meg følge med hjem til deg!»

«Du er nok for vel vant til å følge med meg,» sa Håken. «Jeg har ikke annet enn en barhytte å være i, og hvordan jeg skal

«Å det er hans Håken Borkenskjegg,» sa fanten.

skaffe deg føden, det vet ikke jeg; for jeg sliter ille nok for å skaffe føden til meg selv.»

«Ja, jeg er like glad hvordan du har det,» sa kongsdatteren; «la meg bare få være med deg; for blir jeg her lenger, tror jeg far min tar livet av meg.»

Hun fikk da lov til å følge med fanten, som hun kalte ham, og de gikk både langt og lenge, og hun hadde det ikke for godt på veien. Til slutt kom de ut av det landet og inn i et annet rike, så spurte prinsessen, hvem det var som eide det.

«Å, det er Håken Borkenskjegg det,» sa han.

«Jaså,» sa prinsessen, «jeg kunne tatt ham jeg, så hadde jeg sluppet å gå her som en fantefille.»

Og alle de gildeste slott og skoger og gårder de kom til, så spurte hun hvem som eide dem. «Å det er hans Håken Borkenskjegg,» sa fanten. Og prinsessen gikk og bar seg ille for det hun ikke hadde tatt ham, som eide så mye.

Langt om lenge kom de til en kongsgård; der sa han at han var kjent, og han mente nok han skulle få arbeid til henne der, så de kunne få noe å leve av, og så satte han opp en barhytte i skogbredden, der skulle de være. Selv gikk han til kongsgården og hugg ved og bar vann for kokka, sa han, og da han kom hjem igjen, hadde han med seg noen matsmuler, men de rakk ikke langt.

Så var det en dag han kom hjem fra slottet. «I morgen skal jeg bli hjemme og passe barnet; men du får lage deg til å gå til slottet du,» sa han, «for prinsen sa du skulle komme og være med og bake i ovnen.»

«Jeg bake?» sa kongsdatteren; «jeg kan ikke bake, for det har jeg aldri gjort.»

«Ja du får gå,» sa Håken Borkenskjegg, «siden han har sagt det. Kan du ikke bake, så kan du vel lære, du får se etter hvordan de andre gjør føre deg, og når du skal gå, får du stjele med deg noen brød til meg.»

«Stjele kan jeg ikke,» sa kongsdatteren.

«Du kan vel lære,» sa Håken Borkenskjegg; «du vet det er knapt for mat. Men pass deg vel for prinsen, for han har øynene med seg overalt.»

Da hun vel var gått, sprang Håken en benvei og kom til slottet lenge før henne, og kastet fillene og lavskjegget av seg og trakk på prinseklærne.

Kongsdatteren var med i baksten, og gjorde som Håken hadde bedt henne, og stjal alle lommene sine fulle med brød. Da hun så skulle hjem om kvelden, så sa prinsen:

«Denne fantekjerringa kjenner vi ikke noe til; det er best å se etter om hun ikke har tatt med seg noe.»

Så fór han ned i alle lommene og grov og ransakte, og da han fant brødene, ble han sint og holdt fælt hus.

Hun gråt og bar seg ille og sa: «Fanten ba meg om det, og så måtte jeg gjøre det.»

«Ja, det burde gått deg ille,» sa prinsen; «men det er det samme, for fantens skyld skal det være deg tilgitt.»

Da hun vel var gått, kastet han av seg prinseklærne, og dro på seg skinnkjolen, satte på lavskjegget og var før henne i barhytta, og da hun kom, holdt han på å stille med barnet. «Ja du har fått meg til å gjøre det jeg har angret,» sa hun; «det er første gangen jeg har stjålet, og det skal nok bli siste også.» Og så fortalte hun hvordan det hadde gått, og hva prinsen hadde sagt.

Noen dager etter kom Håken hjem til barhytta en kveld. «I morgen får jeg bli hjemme og passe ungen,» sa han, «for du skal være med i slaktingen og lage pølse.»

«Jeg lage pølser?» sa kongsdatteren; «det kan jeg ikke. Jeg har nok ett pølse, men laget pølse har jeg aldri.»

Ja, Håken sa hun måtte gå, siden prinsen hadde sagt det; hun fikk gjøre som hun så de andre gjorde, og så ba han at hun skulle stjele med seg noen pølser til ham.

«Nei, stjele kan jeg ikke,» sa hun, «du minnes vel hvordan det gikk sist.»

«Du kan lære å stjele,» sa Håken; «det er ikke sagt det går galt støtt.» Da hun vel var gått, sprang Håken Borkenskjegg benstien og kom lenge før henne til slottet, kastet skinnkjolen og lavskjegget av seg, og sto i kjøkkenet med prinseklærne på da hun kom. Kongsdatteren var med i slaktingen og laget pølser, og hun gjorde som Håken hadde sagt, og stappet lommene sine fulle. Men da hun skulle gå hjem om kvelden, sa prinsen:

«Denne fantekjerringa var jo langfingret sist; det er nok best å se etter om hun ikke har tatt med seg noe,» og til å lete og ransake i alle lommene hennes. Da han fant pølsene, ble han sint igjen og holdt stygt hus og truet med å sette henne til lensmannen.

«Å gud velsigne deg, la meg slippe! Fanten ba meg om det,» sa hun og gråt og bar seg.

«Ja, det burde gått deg ille, men for fantens skyld skal det være deg tilgitt,» sa Håken Borkenskjegg.

Da hun var gått, kastet han prinseklærne av seg, tok skinnkjolen på og satte på seg lavskjegget og sprang benstien, og da hun kom hjem, var han alt kommet i forveien. Hun fortalte hvordan

det var gått, og lofte høyt og dyrt det skulle være siste gangen han fikk henne til slikt.

En stund etter hadde mannen vært i kongsgården igjen. «Nå skal prinsen vår ha bryllup,» sa han, da han kom hjem om kvelden; «men bruden er blitt syk, så skredderen ikke kan få tatt mål av henne til brudekjolen, og så vil prinsen at *du* skal komme opp til kongsgården og ta mål av deg istedenfor henne, for han sier du ligner henne i vekst og alt. Men når du er målt, skal du ikke gå; du kan bli stående der du, og se på mens skredderen skjærer til, og sop så ned de største stykkene og ta med deg til en topplue til meg.»

«Nei, stjele kan jeg ikke,» sa hun, «og du minnes nok hvordan det gikk sist.»

«Du kan vel lære,» sa Håken, «det er ikke sagt det går galt nå igjen.»

Hun syntes det var galt, men hun gikk og gjorde som han ba; hun sto og så på mens skredderen skar til, og sopte ned de største stykkene og stakk dem i lommen. Da hun skulle gå, sa prinsen: «Vi får vel se etter om kjerringa ikke har vært langfingret denne gangen også,» og til å lete i alle lommene hennes, og da han fant kostene, ble han vill og tok til å skjelle og styre, så det ikke var noen måte på det. Hun gråt og bar seg ille og sa: «Å fanten ba meg om det, så måtte jeg jo gjøre det.»

«Ja, det burde gått deg ille; men for fantens skyld får det vel være deg tilgitt,» sa Håken Borkenskjegg.

Og så gikk det som de forrige gangene; da hun kom hjem i barhytta, var Håken der også. «Å gud hjelpe meg!» sa hun, «jeg blir nok ulykkelig jeg for din skyld til sist; for du vil ikke ha meg til annet enn det som galt er. Prinsen var så vill og arg, så han truet både med lensmann og tukthus.»

En stund etter kom Håken hjem en kveld. Nå vil prinsen du skal komme til slottet og stå brud,» sa han, «for bruden hans er syk og sengeliggende ennå; men bryllup vil han holde, og du er så lik henne at ingen kjenner dere fra hverandre, og i morgen får du lage deg til å gå til slottet.»

«Jeg mener dere er fra vett og samling, både du og prinsen,» sa hun; «synes du jeg ser ut slik jeg kan stå brud? Det kan da ingen fantekjerring se ut verre enn jeg.»

Det var ikke noen råd for det, hun måtte gå, og da hun kom til kongsgården, ble hun så pyntet og tilstaset at ingen prinsesse kunne være gildere. De reiste til kirken og hun sto brud, og da de kom hjem igjen, var det dans og lystighet på slottet. Men rett som hun var midt i dansen med prinsen fikk hun se et skinn gjennom vinduet, og så så hun at barhytta sto i lys lue.

«Å nei! Fanten og barnet og barhytta da!» skrek hun og var dåneferdig.

«Her er fanten, og der er barnet, og la så barhytta brenne!» sa Håken Borkenskjegg. Og så kjente hun ham igjen. Da ble det først riktig lystighet og glede; men siden har jeg hverken hørt eller spurt dem.

NORSK FOLKEDIKTING III

SÆGNER

VED OLAV BØ

Førnesbrunen

I den tida då svartedauden herja på Møsstrandi, hadde dei på garden Førnes ein brun hest som har vorti namngjeten.

Han var så framifrå klok at dei berre turvte leggja lika på sleden og styra han av stad, så rugga han heim over flottene eismal til Raulands kyrkje. Den tid var det ikkje kyrkje på Møsstrandi, så dei laut føra lika den lange vegen til Rauland – to mil.

Når Førnesbrunen kom på bakken med Raulands kyrkje, kneggja han, så folk på gardane der ikring høyrde det og kom og tok imot liket. Men brunen tok ut att med det same han, og andre dagen kom han att med same føringa. Såleis heldt han på lenge, for det var mange lik i dei dagar. Men på slutten vart han så utmasa av di han ikkje fekk kvile, og truleg lite mat au, at siste venda stupa han død med same han kom fram på kyrkjebakken.

Folk trudde, som sant var, at det var noko særers med denne hesten. Så laga dei ei fælt stor hole eller greft nettopp der han hadde stupa død, og der grov dei denne gilde hesten ned. Denne store hola kan ein sjå den dag i dag, og ho kallast enno Hestedokki.

[BIN: 0492]

Nøkken som belar

Oppskrift udatert av Torleif Hannaas etter ukjent sanger, ikkje lokalisert .

1. Heiemo kvad, det saang i lid,
- Med minne, -
det høyrde nykken paa havet skrid.
- Tvo roser søve derinne -
2. Heiemo kvad det song i lund,
det høyrde nykken den heiden hund.
3. Nykken talad til styringsmann,
du styre mit skip paa Kristi land.
4. Ko vil du paa Kristi land gjera,
du kann 'kje anten syngje hell lesa.
5. Aa eg vil meg paa Kristi land gaa,
den vene jomfrua vil eg faa.
6. Nykken kom seg paa Kristi land,
so skapad en seg i ein kristen mann.
7. Han skapad seg klæde baad' gule og grøne,
seg sjave alt uti ein riddare skjøn.
8. Han skapad seg klæde baad' gule og blaa,
hest og sadle aa ride paa.
9. Han skapad seg gullringen um sin fing,
so lett gjeng han i stoga inn.
10. Han skapad ein gullsko paa sin fot,
so lett paa hallan golv han trod.
11. No er en komen som dansen kann treda,
no skal den fram som venast kann kveda.
12. Til svarad jomfruga i benken sat,
Heiemo kann baad' danse og kveda.
13. Heiemo dansad og Heiemo kvad,
det lystad alt folket i stoga sat.
14. No maa kvar ein gange heim til seg,
Heiemo tek eg paa skipet med meg.
15. Heiemo gret sine hendar ho vreid,
skal eg fylgje nykken den lange leid.
16. Heiemo sine hendan i taarinne tvo,
skal eg fylgje nykken i den salte fjord.
17. Heiemo, Heiemo still di sut,
du skal raade yver mine fem gullbur.
18. Heiemo, Heiemo still din harm,
du skal faa sova i nykkens arm.

19. So tok han Heiemo upp-i sit fang
vil bera hennar paa skipet fram.
20. Heiemo tenkte med sjave seg,
tru mine smaa knivar 'kje hjelper meg.
21. Eg heve stadet fyr boge og brand,
eg ræddast inkje ei kvennmann-hand.
22. Eg heve stadet fyr boge og pil,
eg agtar inkje ein kvennmann-kniv.
23. Nykken ha' inkje halvtalad ord,
fyrr kvenfolk-kniven i hjarta stod.
24. Heiemo stakk nykken fyr holamot,
odden vende i hjartarot.
25. Her ligg du nykken og renne blod,
enno trør eg mine jomfru sko.
26. Her ligg du nykken fyr hund og ravn,
enno ber eg mit jomfru-navn.
27. Her ligg du nykken fyr ravn og hund,
enno hev eg min kvedare-lund.

20

NÄCKEN BORTFÖR JUNGFRUN

TSB A 48

A

DgF IV, s. 813. Efter den nu förkomna Uppsalahandskriften »Samlingar af Visor, tom II, No. 60» från 1780-talet (Jonsson I, s. 310–311).

- 1 Näcken han satt uppå en sten,
– Vaker upp, mina redeliga drängar! –
så skapar han kött uppå sina ben.
– Ty hon har sofvit tiden för länge.
- 2 Näcken han gångar åt körkegård,
med gullgalon på hatten å utslagit hår.
- 3 Näcken han gångar i kyrkan in,
det rann upp en ros på jungfrunes kind.
- 4 Näcken han gångar åt kyrkan fram,
med kronor och kransar uppå sin arm.
- 5 Presten, som för altare sang:
»Be Gud bevara er för den främmande man!»
- 6 »Jag är väl intet så främmande man,
jag är konungens son af Engeland.»
- 7 »Är ni konungens son af Engeland,
hvad var för en rumpa, som efter eder slang?»
- 8 »Det var väl ingen rumpa, fast eder tyckes så:
det var mitt utstoffrad' förgyllande hår.»
- 9 När gudstjensten var sluten, och folket gingo hem,
men jungfrun stod qvara och talte med sin vän:
- 10 »Viljen I veta, hvad jag är för en man,
så är jag konungens son af Engeland.»
- 11 Första taget de körde för sann,
så körde de neder til sjöe-strand.
- 12 »Kära ni Håfast, ni kören intet så hårdt!
mina fålar äro starka, men vägen är lång»
- 13 Andra taget de körde då,
så körde de neder i böljan blå.
- 14 »Kära ni Håfast, kören intet omkull!
min tøm är af silke, min sela är af gull.»
- 15 Hästar och släda de komma väl till land,
– Vaker upp, mina redeliga drängar! –
men jungfrun hon somnar i näckens famn.
– Ty hon har sofvit tiden för länge.

Anmärkning

Omkvädena återgivna endast i str. 1.

